

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISBN:1300-9702 e-ISBN: 2149-3243

MÜTAREKE SONRASI MUSUL'DA İNGİLİZ İŞGAL YÖNETİMİNE KARŞI AYAKLANMALAR*

Risings Against British Occupation Administration In Mosul after Armistice of Mudros

Nihal ESEN¹

¹Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Elazığ, nsafak@firat.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5630-558>

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
03.03.2021
Kabul/Accepted:
31.08.2021

DOI:

10.18069/firatsbed.890782

Anahtar Kelimeler

İngiltere, Musul, Kürt
Aşiretler, İsyan

ÖZ

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı sonrasında Osmanlı topraklarına katılan Musul bölgesi, Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından İngilizler tarafından işgal edildi. Musul'un jeopolitik ve stratejik konumu İngiltere'nin politikaları çerçevesinde büyük bir öneme sahipti. Nitekim İngilizler, Musul'un işgali ile birlikte bölgenin demografik yapısına uygun politikalar geliştirmeye başladılar. Bu politikalarını Musul bölgesindeki aşiretler üzerinden uygulamaya koyan İngiltere, Şeyh Mahmud Berzenci idaresinde bir Kürt yönetimi ile bölgeye hakim olmak istediler. Fakat gerek söz konusu durum gerekse İngiliz işgaline karşı tepkiler sonucunda bölgede bulunan aşiretler tarafından ayaklanmalar patlak vermeye başladı.

Bu çalışmada İngilizlerin Musul'a yönelik politikaları ile bölgede çıkan ayaklanmalar, İngilizlerin ayaklanmalar karşısındaki tavrı ve alınan önlemler değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

Keywords

Britain, Mosul, Kurdish
Tribes, Rebellion

The Mosul region, which joined the Ottoman lands after Yavuz Sultan Selim's Battle of Çaldıran, was occupied by the British after the Mondros Armistice signed after the First World War. Mosul's geopolitical and strategic location was of great importance within the framework of Britain's policies. As a matter of fact, with the occupation of Mosul, the British started to develop policies suitable for the demographic structure of the region. Britain, which implemented these policies over the tribes in the Mosul region, wanted to dominate the region with a Kurdish administration under Sheikh Mahmud Barzanci. However, as a result of the situation in question and the reactions against the British occupation, riots started to break out by the tribes in the region.

In this study, the policies of the British towards Mosul and the uprisings in the region, the attitude of the British against the uprisings and the measures taken were evaluated.

Atıf/Citation: ESEN, N. (2021) Mütareke Sonrası Musul'da İngiliz İşgal Yönetimine Karşı Ayaklanmalar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 3(1321-1331).

Sorumlu yazar/Corresponding author: Nihal Esen, nsafak@firat.edu.tr

*Bu çalışma "Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu'nun Doğusunda Aşiretler (1918-1922)" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

İngiltere'nin 19. Yüzyılda Ortadoğu politikasına yön veren en önemli etken Hint ticaret yolunun güvenliği ile doğrudan ilişkiliydi. Özellikle Kızıldeniz'i Akdeniz'e bağlayan Süveyş Kanalı'nın açılması ile birlikte güvenlik meselesi daha da önemli hale gelmişti. Sonraki yüzyılda petrol rezervlerinin bulunmasıyla, bölge İngiltere için daha büyük bir önem kazandı. Nitekim 20. Yüzyılda İngiltere'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası Hint ticaret yolunun güvenliği ve petrol üzerinden şekillenmişti (Şahin, Şahin, ve Yüce, 2014: 106). I. Dünya Savaşı öncesi İngilizler'in, Osmanlı toprakları üzerindeki politikası ise Rusya'nın yayılcı politikasına karşı şekillenmişti. İngiltere, Rusya'ya karşı Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikası yürütüyordu. Fakat 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, İngiltere'nin Ortadoğu politikasında değişikliğe gitmesine sebep oldu. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte İngiltere Osmanlı toprakları üzerinde yeni stratejik ve siyasi hedefler ile hareket etmeye başlamış ve bu sebeple 8 Nisan 1915'de Maurice Bunsen başkanlığında "Asya Türkiye'sini İnceleme Komisyonu" kurulmuştu. Bu komisyon 30 Haziran tarihli raporunda Osmanlı topraklarının Suriye, Filistin, Ermenistan, Anadolu ve Irak olarak 5 bölgeye ayrılmasını önermişti (Ural, 2007: 426).

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girmesi sonrasında İngiltere, Basra Körfezi'ndeki durumu için Osmanlı Devleti'nin geleceği ile ilgili tüm planlara dahil olmak zorundaydı. Nitekim Rusya, Fransa ve İngiltere 1916 yılında Osmanlı topraklarını aralarında paylaştıkları Sykes- Picot Anlaşmasını imzaladılar (Eskander, 2000: 139). Sykes- Picot anlaşmasına göre Kilikya, Halep- Şam ve Musul üçgeni arasındaki saha Fransız nüfuz bölgesi, Bağdat'tan Basra'ya kadar Güney Mezopotamya, Akdeniz kıyısındaki Hayfa Limanı ile Akka İngiliz nüfuz alanı olarak belirlenmişti (Akbiyık, 1990: 8).

1917'de tarih sahnesinde beklenmeyen ve söz konusu bölgenin kaderini değiştirecek olan bir gelişme yaşandı. Bu gelişme Rusya'nın savaştan çekilmesine sebep olan Bolşevik İhtilali'ydi. Bu ani gelişme İngiltere'nin tekrar ve acilen Osmanlı topraklarındaki dolayısıyla Kuzey Irak bölgesindeki stratejisini değiştirmeye zorladı (Eskander, 2000: 139-140). Rusya savaştan çekilmişti ve artık Mezopotamya ve Basra körfezi güvenliği için Rus tehdidine karşı bir tampon bölge oluşturmasına gerek kalmamıştı. Bu demek oluyordu ki İngiliz yetkililerinin öteden beri gerçekleştirmek istediği Basra, Bağdat ve Musul vilayetlerinin birleştirilmesi için harekete geçilecekti. İngiltere için Musul'un stratejik önemi 1915'te Bağdat'ın işgalinden sonra daha da önem kazandı. Nitekim Musul, Dicle nehrinden dolayı önemli bir sulama kanalı ve tarım arazisiydi. Ayrıca hava şartları Bağdat ile karşılaştırıldığında daha serin olan Musul, özellikle yaz mevsiminde İngiliz askerlerinin yerleştirilmesi için daha uygundu. Musul'un zengin petrol yataklarına sahip olması da İngiltere'nin ticari çıkarları için çok önemliydi. Bir boru hattı ile Akdeniz ile birleştirilerek bu ticari ağ geliştirilebilirdi (Jalil, 2017: 43-46). Musul'u ele geçirmek için en uygun zemin Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya savaşıdan yenik çıkması oldu. Böylece İngiltere, Hindistan yolu üzerindeki bu bölge üzerinde yaptığı planları uygulamaya koyuldu. Öyle ki Fransız nüfuz bölgesinde olan Musul'u elde etmek için savaş sonrası Osmanlı Devleti ile imzalanacak olan Mondros Mütarekesi görüşmelerine Fransızlar'ı dahil bile etmemişti (Akbiyık, 1990: 8).

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra 1 Kasım 1918'de 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa, İngiliz kuvvetleri henüz Musul'un 60 km güneyinde iken İngiliz Generali Marshall'a bir mektup göndererek her iki ordunun da buldukları yerde kalarak aradaki bölgenin tarafsız bölge olarak kalmasını istemişti. Fakat karşılığında almış olduğu cevap mütarekenin 7. Maddesi gereği gerekli gördükleri stratejik noktaları işgal etme hakkına sahip olduklarıydı. Ali İhsan Paşa'nın mütarekenin 7. Maddesinin uygulanmasını gerektirecek bir durum olmadığına dair itirazına karşılık, İngilizler bölgedeki Arap aşiretlerini kullanarak Musul çevresindeki yollarda karışıklık çıkarıp işgal için bir gerekçe oluşturmuşlardı (Okur, 475-476). İngilizler 1 Kasım 1918'de Türk olmayan halka zulmedildiği gerekçesiyle Musul'un 20 km güneyinde olan Hamamalil'i işgal ettiler (Alpargu, Özçelik ve Yavuz, 2003: 93). Halbuki mütareke imzalandığı sırada Süleymaniye-Köysancak-Kadıhane-Dipke-Guvar-, Büyük Zap Suyu Mansaba, Hamamalil- Tel-Afer, Sincar-Resulayn (Ceylanpınar), Tel'abyad (Akçakale),- Cerablus ve Akçakoyunlu İstasyonu hattına uzanan bölge hala Türk yönetimi altında idi. Dolayısıyla Musul, Erbil ve Süleymaniye'nin büyük bir bölümü işgal edilmemişti (Türkmen, 2011: 17-18; Selvi, 2010:790-792). General Marshall, Musul'un işgali için, 3 Kasım 1918'de General Cassel aracılığıyla mütarekenin 7. Maddesi gereği Musul'un boşaltılması ve tüm silah cephanesi gibi malzemelerin teslimini isteyerek düğmeye bastı. 6. Ordu komutanı Ali İhsan Paşa General'in yanında getirdiği harita üzerinden yaptığı konuşma ile İngilizler'in Musul'u işgal etmekle yetinmeyeceklerini anlamıştı. Bu haritaya göre Irak sınırı Osmanlı-Siverek-Silvan-Siirt hattı üzerinden geçmekteydi (Ural, 2007: 429; Sakin, 2009: 269). Ali İhsan Paşa Irak sınırlarını gösteren haritanın ilmi ve resmi olarak bir değer taşımadığını ve Musul'u işgal için bir sebep olmadığını ileri sürerek duruma itiraz etmişse de General Marshall'ın Türk kuvvetlerinin çekilmemesi halinde tekrar çatışmaların başlayacağı yönündeki tehditi üzerine durumu İstanbul'a

bildirmişti. İstanbul'dan alınan cevap ise İngiliz Hükümeti kuvvetleri karşısında bir şey yapamayacağına dairdi. Amiral Caltrope'un bir yazı ile Musul'un boşaltılması ve İngilizler'in istediği hatta geri çekilmelerini bildirmesi üzerine, 8 Kasım'da Sadrazam İzzet Paşa, Ali İhsan Paşa'ya bu yönde bir emir verdi (Tansel, 1973: 40-41). Zaten Ali İhsan Paşa'nın kendisinin de katıldığı, 7 Kasım 1918 günü öğleden sonra İngiliz Irak ordusu Başkumandanı General Marshall, I. İngiliz Kolordusu Kumandanı General Kop, 18. Tümen Kumandanı General Fanshawe, Irak Siyasi Memuru Yarbay Wilson'la İngiliz karargahında yapılan toplantıda sert tartışmalar yaşanmış ve sonrasında General Marshall, aynı gece 6. Ordu Kumandanlığına ultimatoma sayılabilecek bir yazı göndermişti. Bu yazıda: (Okur, 2002:234).

1. *“Musul 15 Kasım öğleye kadar tamamen boşaltılmış olacak, çekilme işlemi ise 8 Kasım'da başlayacaktır.*
2. *Türk askerleri yanlarında bulunan silah, top ve cephaneleriyle gidebilecekler, fakat Musul depolarındaki araç ve gereçlerini götüremeyeceklerdir.*
3. *Musul halkından ve daha güneydeki bölge ahalisinden olan askerler hemen terhis olunacak, diğerleri lüzumlu malzeme ve yiyeceklerini beraberlerinde götürebileceklerdir.*
4. *Türk mülki idaresi ikinci bir bildiriye kadar İngiliz Başkumandanlığı tarafından tayin olunan siyasi memura karşı sorumlu olacaktır.*
5. *Musul şehrinde ve Musul Vilayeti'nde bulunan asker alma daireleri kapanacak ve bunların resmi evrakı, Türk memurlarının idaresinde ve İngiliz memurlarının emrinde bulunacaktır.”*

Bunun üzerine Ali İhsan Paşa Kumandanlığındaki Türk kuvvetleri Musul'dan çekilmeye başladı ve 8 Kasım sabahı ise İngilizler Musul Vilayet Konağına Türk bayrağını indirerek İngiliz bayrağını çekti. Fakat İngilizler bununla yetinmeyerek bölgedeki işgallerini sürdürdü. 20 Aralık 1918'de 6. Ordu'nun iase merkezi, İstanbul ile bağlantı kurmak ve terhis edilen askerlerin taşınması için önemli bir istasyon olan Cerablus İstasyonu'nu işgal ettiler. Ardından 14 Ocak 1919'da Arappınarı ve Siftek istasyonlarını da işgal ettiler (Tansel, 1973: 42-43). İngilizlerin çok geçmeden Musul'un işgalinden sonra gerçekleştirdiği işgaller, Ali İhsan Paşa'nın öngörüsünü doğrulamıştı. Nitekim 2 Kasım 1918'de General Marshall'ın Ali İhsan Paşa'ya gönderdiği mektupta bahsettiği Irak haritasına göre, işgaller bu kadarla kalmayacak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne yayılacaktı. Harita'ya göre bu sınırlar *“İran sınırı boyunca, Muhammed'den Oramar Dağı'nın yakınındaki Diyala'dangeçen noktaya kadar, buradan da Harir civarında üçgen şekli oluşturan Büyük Zap'tan Köysancak ve Süleymaniye'ye ve buradan da Amdediye'nin güneydoğusundaki noktadan Büyük Zap boyunca uzanarak; buradan Fırat boyunca Zaho, Siirt, Batman, Piran ve Kerker'i içine alarak Meskene'ye kadardır. Meskene'den Çölün ve Fırat nehrinin arasındaki bütün ekili arazileri de kapsayarak İran (Basra) Körfezine...”* kadardır (Sakin, 2009: 268).

VI. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, Musul Vilayeti'nin işgalini kabullenemeyip; Harbiye Nezareti'ne raporlar göndererek Musul'un nüfusunun kökenleri hakkında bilgiler veriyordu. Ali İhsan Paşa'nın bu çalışmaları İngilizler tarafından bir tehdit olarak algılanmış olacak ki, Osmanlı Hükümeti'ne baskı yaparak Paşa'nın görevden uzaklaştırılmasını sağladılar. Nihayetinde Ali İhsan Paşa İstanbul'a geldiğinde de İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya gönderildi. Böylece İngilizler, söz konusu bölgede, karşılıklarına çıkabilecek büyük bir tehdidi ortadan kaldırmış oldular (Selvi, 2010:790-792).

Anlaşıldığı üzere Musul'dan sonra Güneydoğu Anadolu kapısına dayanan İngiltere, Bölgedeki Kürtler ile Ermenilerin aynı topraklara talip olması sebebiyle her iki bölge için ayrı ayrı politikalar uyguluyordu. Kuzey Irak için bölge halkını elinde tutma politikası güderken, Güneydoğu Anadolu için bölge halkını çeşitli vaadlerle oyalayarak kendi arzuları doğrultusunda yanlarında tutabilme politikası güdüyordu (Ertürk, 2007: 132).

Musul'un işgal edilmesinden sonra Hemevand aşireti, Kerkük ve Kifri'de bulunan İngiliz subaylarına bölgede İngilizlerin varlığından duydukları sevinici dile getirerek, kendilerine yardımcı olabileceklerini söyledi. Önemli Kürt liderleri Süleymaniye'de yaptıkları toplantıda Şeyh Mahmud'un liderliğinde geçici bir Kürt hükümeti kurma ve İngilizlere karşı dostane tavırlarla yaklaşma kararı aldılar. Daha sonra Süleymaniye'deki Barzan aşireti reisi Şeyh Mahmud, önde gelen iki Kürt liderleriyle birlikte İngilizlere mektup göndermiş, İngilizlerin zaferinden duydukları mutluluktan bahsederek, Türklere karşı birlikte hareket etmelerini istemişti. Esasında Şeyh Mahmud'un bu girişimi kurmak istedikleri Kürdistan Devleti için İngilizlerin desteğini almak arzusuyla atılan diplomatik bir adımdı. Jalil'e göre Şeyh Mahmud'un İngilizlerle temas haline geçmesindeki tek sebebin muhtemel Kürdistan Devleti'nin lideri olmak değil, aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı süresinde harap olan Kuzey Irak, özellikle Süleymaniye bölgesinin sosyo- ekonomik açıdan yeniden canlandırılmasıydı (Jalil,2017: 48). İngilizlerin işgal ettikleri Kerkük'ü tahliye etmelerinden sonra Mayıs 1918'de Osmanlı kuvvetleri Kerkük'e girmiş ve Şeyh Mahmud'u tutuklamış ve idama mahkum etmişlerdi. Fakat 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa Şeyh Mahmud'un bölgedeki itibarından faydalanmak için kendisini serbest bırakmıştı. Daha sonra

Mütarekeyle birlikte bölgeden çekilmek zorunda kalan Ali İhsan Paşa Süleymaniye'nin yönetimini Şeyh Mahmud Berzenciye bırakmıştı (Duru, 2010: 75).

2. Mütareke Sonrası Musul'da İngiliz Hakimiyeti ve İngilizlerin Kürt Yönetimi Oluşturma Girişimi

Savaş sonrası Bağdat'a siyasi istikrar ve ekonomik düzenin sağlanması amacıyla Albay Arnold Wilson, Kuzey Irak'a siyasi komiser olarak görevlendirilmişti. Wilson'un gözünden bakıldığında Irak ve Hint halkı birbirine benzeyen iki halktı. Irak halkı da tıpkı Hindistan halkı gibi kendini yönetemeyecek kadar cahil, tehlikeli ve vahşi idi. Halkı kontrol etmekte zorlanıyordu. Farklı unsurların bir arada yaşadığı bu coğrafyada siyasi bir birlikteliğin sağlanamayacağını farkında olan Wilson, olası bir isyan çıkabileceğini; böyle bir durumda bölgede bulunan İngiliz askeri birliklerinin yetersiz olduğunu Londra'ya bildirmişti (Kubal, 2008: 135-136).

Irak'ın sosyal ve kültürel yapısı esasen Wilson'un siyasi birlikteliğin sağlanamayacağı tezini doğrular nitelikteydi. Nitekim Araplar, Kürtler, Asuriler, Türkmenler, Sünniler, Şiiler, Yezidiler, Yahudiler, köylüler, kentliler ve göçebelerin bulunduğu dini, ırki ve sosyal çeşitlilik Irak'ta sosyal ayrışma probleminin kaynağını oluşturuyordu. Dolayısıyla İngiltere Irak'ı işgal ettiğinde parçalanmış bir toplumla karşı karşıya kalmıştı. Özellikle Kuzey Irak bölgesinde yaşayan aşiretler arasındaki rekabet ve çatışmalar sebebiyle bölgede istikrar sağlanamıyordu (Şahin ve Diğerleri, 2014: 114-117).

Bu konjonktürde İngiltere'nin bölgede hakimiyet kurması için yeni politikalar üretmesi gerekiyordu. Esasında Musul'un işgalinin ilk yıllarında bölge hakkında nasıl bir yönetim oluşturulması konusunda bir netlik yoktu. Kürtlerin bağımsız bir devlet kurma isteğine destek vermek ya da Irak yönetimine dahil etmek arasında kalan İngilizler, Irak'ın kuzeyinde birden fazla özerk bölgeler oluşturup, bu bölgeleri bir Arap yönetimine dahil etme kararı vermişti. Bu politika dahilinde bölgeyi Irak'a bağlama durumunu yumuşatacak bir arayış içine girmişlerdi (Muhammad, 2013: 82). Bu çözüm için sahada olacak kişi Wilson tarafından Süleymaniye siyasi hakimi olarak atanan Binbaşı Noel'di. Kendisine verilen görev yerel liderlerle işbirliği sağlayarak Halepçe, Cemcemal ve Süleymaniye için uygun gördüğü liderlerin atamasını yapmaktı. Bunun sonucunda bölgede önemli bir aşiret reisi olan Mahmud Berzenci ile ittifak kurmuşlardı. Süleymaniye valisi olarak İngilizler tarafından atanan Şeyh Mahmud'un görevi; bölgedeki düzeni sağlamak, tarım ve ticari faaliyetlerin güvenliğini temin etmek, bir de Bağdat'taki İngiliz yetkililer adına düzenli olarak vergi toplamaktı (Kaymaz, 2011: 85).

1 Aralık 1918'de Süleymaniye'de 60 kadar aşiret lideri, Wilson ve Noel'in katılımıyla bir toplantı düzenlendi (Öke, 1988: 62). Toplantının gündemi doğu halklarının Türk boyunduruğundan kurtarılacağı ve Kürt halkının korunmasının İngiliz hükümeti tarafından sağlanacağı ve İngiliz korumasından yararlanabilmek için aşiret liderlerinin Bağdat'ta kurulması planlanan Arap Devleti ile birleşmeyi kabul etmeleri konusuydu. Bu iki gündem maddesi aşiretlere bildiri halinde sunuldu. İlk bildiri Wilson tarafından imzalanırken, ikinci bildiri aşiret liderleri tarafından imzalandı. Esasında aşiret liderlerinin büyük bir bölümü bir Arap Devleti tarafından yönetilmelerine karşı çıkıp, Londra'dan yönetilmeyi teklif etmişlerdi. Fakat anlaşılan o ki bu şartlar altında istekleri konusunda daha fazla direnememişler ve anlaşmayı imzalamışlardı. Ayrıca bu toplantıda Diyala ve Büyük Zap arasındaki bölge için Şeyh Mahmud'un yönetici olarak atandığı da aşiret liderlerine duyurulmuştu (Kaymaz, 2010: 116-117).

Böylece aşiretler konfederasyonu resmen uygulamaya konulmuş oldu. Çeşitli merkezlerin yönetimi aşiret liderlerine verilerek, bunlar bir maaşa bağlandı. Her aşiret bölgesi bir yönetim alanı olarak taksimlendi. Devlet dairelerindeki Arap ve Türler çıkarılarak yerlerine Kürtler yerleştirildi. Kürtçe resmi dil ilan edilerek, İngiliz komutasında Kürtlerden oluşan paralı askeri birlikler meydana getirildi (Rambout, 1978: 65; Kaymaz, 2010: 117).

Çok geçmeden İngilizler tarafından görevlendirilen Şeyh Mahmud'un valiliği, Kerkük ve Kifri halkı tarafından tanınmamıştı. Zaten Şeyh Mahmud kendi hâkimiyet bölgesinin sınırlarını aşmaya başlamış, İngilizlerin sağladığı maddi imkânlarla iktidarının tabanını güçlendirmek için aşiret liderlerinin kendisine sadık kalmasını sağlamaya çalışıyordu. Öte yandan tüm görevlere akrabaları ve kişisel ilişkilerinin olduğu yakınlarını atayarak diğer aşiretlerin tepkisini çekmişti. İngiliz yetkililer, duruma el koyarak öncelikle Binbaşı Noel'in yerine Soane'yi atadılar. Kifri, Kerkük, Köysancak, Revanduz, Halepçe toprakları Şeyh Mahmud'un hâkimiyet alanından çıkarıldı (McDowal, 2004, 220). İngilizler bunları yaparken aşiret reisleri arasındaki çatışmalardan da yararlandılar. Bu gelişmeler İngilizler ile Şeyh Mahmud arasındaki ilişkinin düşüşüne sebep oldu. Yetki sınırlamalarıyla birlikte bölgedeki tüm işlerin İngiliz subaylar tarafından idare edilmesi, Şeyh Mahmud için artık İngiltere ile birlikte yol alamayacağını açık bir kanıttı (Jalil, 2017: 60). Noel ise, esasında aşiretlerin Osmanlı Devleti'nin propagandası etkisinde kalarak, İngiliz işgalinden korkup silahlandıklarını ve

propagandanın önüne geçilmezse bölgedeki İngiliz güçlerinin zor durumda kalacağını düşünüyordu (Öke, 1995: 73).

Nitekim, İngilizler halkın manevi duygularına saygı göstermiyor ve kültürel anıtlarını bile yıkıyorlardı. Bu koşullarda Süleymaniye'de gerginlik gitgide artıyor ve halkın memnuniyetsizliği, bir isyan hareketine dönüşüyordu. Nisan 1919 Zaho bölgesinde bulunan Goyan aşireti İngilizlere karşı silahlı bir hareket başlattı. Aynı zamanda Barzan bölgesinde de Ahmet Barzani önderliğinde bir ayaklanma patlak verdi. Bölgedeki bu hareketlenme İran ve Türkiye Kürtleri tarafından oldukça ilgi gördü. Bu durum Şeyh Mahmud'un İngilizlere karşı direnişe geçmesine sebep oldu. Nitekim İran'daki Avroman aşireti lideri Dizli Mahmut Han 20 Mayıs 1919'da Süleymaniye'ye ani bir baskın yaptı. Şeyh Mahmud Berzenci ise 23 Mayıs 1919'sa silahlı müfrezeleri ile Süleymaniye'deki İngiliz siyasi subayı Greenhouse'un konağına saldırarak, onu tüm maiyetiyle birlikte tutukladı. Ardından yönetim binasından İngiliz bayrağını indirerek yerine bir Kürt bayrağı astı ve bağımsızlığını ilan etti (Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Doğa Bilimleri Enstitüsü ile Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü, 1991: 146-147). Süleymaniye'den sonra Halepçe'yi de ele geçiren Şeyh Mahmud Berzenci birçok destekçisinin olduğu Kerkük'ü ele geçirebilirdi. Bunu önlemeye çalışan İngilizler, Taşluca geçidinde Şeyh Mahmud kuvvetlerince bozguna uğratıldı. Kuvvetlerini toparlayan İngilizler saldırıya geçtiler. Bazyan geçidinde 17 Haziran'da Şeyh Mahmud ve kuvvetleri yenilgiye uğradı (Jalil, 2017: 61-63). Yaralı olarak ele geçirilen Şeyh Mahmud iyileştikten sonra askeri mahkemece yargılanıp, isyan çıkarmak suçundan idama mahkum edildi. Sonrasında da cezası 10 yıl hapis cezasına çevrilerek Hindistan'a sürgüne gönderildi (Edmons, 2003: 80; Göktaş, 1991: 11).

Erzurum Valiliği'nin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 4 Kasım 1919 Tarihli tezkirede Şeyh Mahmud ile İngilizler arasında vuku bulan gelişmelerden bahsedilmiş, Şeyh Mahmud'un İngilizlerden 150 otomobil, 4000 tüfenk, 12 mitralyöz, 500 katana¹ ve katır, 37 yük gümüş parça ve 40 ruble ganimet elde ettiğini, 2500 telefata verdiği bildirilmiştir (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 1993: 409).

3. İsyandar

İngilizlerin bölge üzerindeki siyasi hamleleri aşiretlerin buldukları bölgelerdeki çıkarlarına ters düşüyor ve bu sebeple aşiretler arasında büyük tepkilere sebep oluyordu. Bölgede baş gösteren bu huzursuzluk nihayetinde aşiretlerin isyan bayraklarını çekmelerine sebep oldu. Bölgenin nüfuzlu ve önemli aşiretleri teker teker bu isyan dalgasına katılmıştı.

3.1. Goyan Aşireti İsyarı

İngilizler kurmak istedikleri aşiret federasyonu için Musul'un kuzeyinde Barzan Şeyhi Ahmet, Ahmet Faik Bedirhan ve Seyit Taha ile işbirliği içine girmek istiyordu. Fakat İngilizler önceki işgal yönetiminde 19 Aralık 1917 tarihli Urmiye Konferansı'nda Ruslarla ortak bir planda işbirliği yapmış, Nasturilere yapacakları yardım karşılığında savaşın bitiminde bağımsızlık verileceğini vaad etmişlerdi. Bu vaatler neticesinde Osmanlı kuvvetlerinin karşısında yer alan Nasturiler, bu dönemde verdikleri zararlardan dolayı Müslüman halkın düşmanlığını kazanmışlardı. Bu sebeple Nasturiler, Hakkari ve Urmiye'deki yurtlarından kaçarak İngiliz işgalindeki Hemedan'a yerleşmişlerdi. İngiltere Irak'a gelen bu Hıristiyan sığınmacılardan bölgede özerk bir yönetim kurmaları amacıyla paralı Nasturi askerlerinden iki tabur oluşturmuştu. Bu askerlere verilen talimat Büyük Zap vadisindeki Kürt köylerinin temizlenmesiydi. Bu durum Mart 1919'da Kürt Aşireti olan Goyan aşiretini harekete geçirdi (Sakin ve Kapıcı, 2013: 212). İngilizlere göre bu hareketin sebebi bölgede söz sahibi olan Şırnak aşireti reisi Abdurrahman Ağa tarafından yazılan ve diğer aşiret reislerine gönderilen bir mektuptu.

Bu mektup 19 Mart 1919'da İngilizlerin eline geçmişti. Abdurrahman Ağa bu mektupta İngiliz idaresine karşı çıkıp, onları bölgeden atmalarını, böyle bir hareketin İstanbul, Kahire ve Paris'te bir Kürt Devleti kurulması için çalışan kişi ve komitelerce desteklenen Türk Hükümeti tarafından destekleneceğini söylüyordu. Jwaideh'in aktardığına göre bu harekete katılmaları için Türk Subayları yerel aşiret liderleriyle görüşmüşlerdi (Jwaideh, 2009: 292). Bu durum İngilizleri oldukça rahatsız etmişti. İngilizler rahatsızlıklarını Osmanlı Hükümeti'ne, bu tür faaliyetlerin Türkler tarafından teşvik edildiği imasıyla bildirmişti. Osmanlı Dahiliye Nezareti, İngiliz Fevkalade Komiserliği tarafından bildirilen durumu teyit etmek amacıyla Bitlis vilayetine Abdurrahman Ağa'nın İngilizler aleyhine bir beyanname neşir edip etmediğini sormuş, böyle teşebbüslerin memleketin selameti için uygun olmadığını ifade ederek Abdurrahman Ağa'nın uyarılmasını istemişti. Bitlis

¹ Macar kökenli bir kelime olup, iri cins bir at türüdür.

Valisi Mazhar Bey, bu telgrafta cevaben Abdurrahman Ağa tarafından neşredilen böyle bir beyannamenin söz konusu olmadığını ve bunun Ermeniler tarafından uydurulduğunu söylemişti (Beyoğlu, 1996: 125).

Goyan Aşireti Zaho kazası dahilinde bazı Hıristiyan köylerini dolaşmakta olan Zaho siyasi hakimi Yüzbaşı Pearson'ı öldürdü (Öke, 1978: 63). Bunun üzerine İngilizler Goyan aşireti üzerine kuvvet sevkettiler. Osmanlı Devleti bu durum üzerine Şırnak Aşireti reisi Abdurrahman Ağa'ya kendisine tabi olan Goyan aşiretine yardım ve müdafaa edeceğini söylemişti.² İngiliz kaynaklarına göre İngilizler, Zaho siyasi hakiminin öldürülmesi hiçbir şüpheye yer bırakmadan planlı bir cinayet olduğu kanısındaydı.

Yaşanan bu gelişme İngilizler açısından yeni bir sorunun gündeme gelmesine sebep oluyordu. Bu olay bölgede görevli diğer İngiliz subaylarına yönelik bir şiddet dalgasına dönüşebilirdi. Bu durumda suçlulara layıkıyla ceza vermeleri gerekecekti. Bunun için İngiliz yetkililer birkaç seçenek üzerinden düşündüler. İlki Goyan aşireti üzerine asker göndererek Cezire'yi işgal etmekte. Cezire'nin işgali ile birlikte bir yandan Goyan aşiretine gereken ceza verilecek; diğere yandan türlü siyasi entrikaların olduğu bu bölge İngiliz kontrolüne geçecekti. Fakat bu yolu seçmek beraberinde farklı sorunlara yol açabilirdi. Çünkü Goyan Aşireti mensuplarının büyük çoğunluğu İngiliz idaresi altındaki topraklar dışındaydı ve böyle bir harekatta Türk toprakları işgal edilecekti. Ne var ki bölge coğrafyasının zorluğu ile birlikte İngiliz kuvvetlerinin yetersizliği bu planı geçersiz kılmaya yetti (Jwaideh, 2009: 293-294). İkinci yol ise Türk hükümetinden yardım istemektir. Fakat bunun da bazı sakıncaları vardı. Zaten bu saldırıların Türkler tarafından teşvik edildiğine inanıyorlardı. Buna rağmen bir yardım teklifi İngilizlerin güçsüzlüğünün ve acizliğinin göstergesi olabilirdi. İngilizler böyle bir prestij kaybını göze alamadılar (McDowal, 2004: 217; Jalil, 2017: 64).

8 Nisan 1919 tarihli Bağdat'taki İngiliz yetkililer tarafından İstanbul Yüksek Komiserliğine gönderilen telgrafta Musul'un doğu bölgesindeki İngiliz ve Hristiyan karşıtı hareketler olduğundan bahisle, Goyan bölgesinde Karaor köyünde Yüzbaşı Pearson'nun Biju'dan Mergi'ye giderken öldürüldüğünü, bu bölgenin söz konusu güzergâhta kontrolleri dışındaki tek yer olduğunu belirtmektedir. Musul siyasi hakimi olan Lechman, Goyan bölgesindeki müstahkem bölgelerin sınır ihlaline rağmen uçaklarla bombalanması gerektiğini ileri sürmüştü (Yeğen, 2012: 37-38).

İngiliz müdahalesinin etkisiz kalması bölgede ayaklanmanın hızla yayılmasına sebep olmuştu. Goyan aşireti, Barvari ve Guli aşiretlerinin de desteğini almıştı. Gelişmeler üzerine Bölgede Nasturi özerk yönetimi planından vazgeçmiş olan İngilizler, Haziran 1919'da Nasturi kuvvetlerini geri çekmişse de aşiretlerin faaliyetlerini durduramamıştır. Bunun üzerine İngilizler, Nasturi kuvvetleriyle birlikte isyancılara yardım ettikleri gerekçesiyle Musul'un Kürt köylerine saldırmış, Cizre köylerinin bir kısmını da bombalamışlardı. Bu saldırılarda hava kuvvetlerini de kullanmışlardı (Sakin ve Kapıcı, 2013: 213).

Osmanlı Harbiye Nezareti bölgedeki bu gelişmeleri yakından takip etmiştir. Nezaretin yazışmalarından anlaşıldığı üzere, ilk etapta İngilizler ile Goyan aşireti arasında çatışma olmamış, fakat İngilizler Goyan aşiretini tedib için Haziran ayında iki tabur asker göndermiş ve havadan uçak ile müdahale etmişti.³ Zaho siyasi hakiminin öldürülmesinden sonra tahkikat yapmak üzere Halep'ten bir İngiliz yüzbaşı ile birlikte Musul'dan bir Arap subay ve Mısır'dan bir miktar asker 17 Haziran'da Nusaybin taraflarına gelmişti.⁴ Bu tahkikat grubu daha sonra 21 Haziran'da Musul'a gitmek üzere otomobille hareket etmişlerdi.⁵ İngilizler Goyan aşiretinin mezkur olduğu bölgelere bomba atmışlardı.⁶ Temmuz ayı boyunca da devam eden İngiliz taarruz ve bombardımanına karşılık aşiretlerin saldırıları, Ağustos ayında daha azaldı. Bunun sebebi Şırnak ve Goyan aşiretlerine nasihat için gönderilen Müftü Efendi ile Siird'den 18. Alay komutanı Rafet Bey komutasında Şırnak'a gönderilen 2 tabur askerin etkisi büyüktü. Bu taburlar oradaki asayişin sağlanması açısından önemli bir pozisyondaydı (Ural, 2007: 451).

Zaho ve civarında, Eylül ayında İngilizlerin iki piyade, dört top ve on makineli tüfenkten oluşan kuvvetlerine karşı Goyan aşireti ile birlikte Sindi ve Goli (Guli) Aşiretleri de yer almıştı. Diğer yandan Cizre ve civarındaki aşiretler ise İngiliz saldırılarına karşı birleşerek, Kurban bayramı namazını kılmak ve kurbanlarını Zaho'da kesmek üzere hareket etmişler ve Zaho'da İngilizlere karşı taarruz hazırlığına başlamışlardı. Aşiretlerin taarruzuna mani olmak üzere Siird'den bir tabur, Şırnak ve Bitlis'e gitmek üzere 2 Eylül'de yola çıkmıştı.⁷ 13. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevded Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifrede, Şırnak kaymakamından

² ATASE, İSH, K. 23 G. 71.

³ ATASE, İSH, K. 23, G. 100. ; ATASE, İSH, K. 101, G. 51.

⁴ ATASE, İSH, K. 345 G. 103.

⁵ ATASE, İSH, K. 101, G. 62.

⁶ ATASE, İSH, K. 51 G. 18.

⁷ ATASE, İSH, K. 48 G. 133.

alınan malumata göre İngilizlerin kendilerine iltihak eden 1500 kadar Ermeni ve Nasturi kuvvetiyle birlikte İmadiye tarafındaki aşiretleri mağlup ettiği ve bunlardan bir kısmının Van taraflarına göç ettiğini belirtmiştir. İngilizlerin İmadiye tarafından gönderilen kuvvetle Goyan aşiretine saldırıları üzerine, Goyanlılar Şırnak aşiretlerinden yardım istemişti, Şırnak aşiretleri bunun üzerine Goyanlılara yardım etmek için ısrarla müsaade istemişti. Bu durum 3 Eylül'de Şırnak'a varan 18. Alay tarafından tahkik edilmiştir. Ayrıca gelen bu haberler üzerine Bitlis'e gönderilen alay taburu tekrar Siird'e dönmüştü.⁸

İngilizler hakim-i siyasilerini öldüren Goyan aşireti ile İmadiye halkını tedib etmek için üzerlerine asker göndermiş ve uçakla taarruzda bulunmuşlardı. İngilizlerle Goyan aşireti arasında çıkan çatışmalarda İngilizler birçok kayıp vermiş Zaho'nun 10 km kuzeyine çekilmişlerdir. İmadiye tarafındaki kuvvetleri ise Hasice üzerinden Duhok'a çekilmiştir. Çatışmada İngilizlerden bir top ve iki makineli tüfenk ele geçirilmiştir. Ayrıca 450 bin kadar askerin yaralanmış ve ölmüş olduğu görülmüştür. Bu İngiliz saldırılarından rahatsız olan Şırnak ve Cizre aşiretleri, kendi bölgelerinde İngiliz uçaklarını görünce İngilizlere karşı bir harekât planlamışlarsa da Siird'de bulunan 12. Fırka tarafından bu plan engellenmiş ve aşiretlerin takibi için Şırnak'a asker gönderilmiştir.⁹

Bir müddet devam eden çatışmalar sonrasında İngilizler zor olsa da bölgede hakimiyeti ele geçirmişlerdi. Fakat tüm bu yaşananlar İngiliz kuvvetlerinin zafiyet içerisinde olduğu gerçeğini gözler önüne sermiş ve kolayca ele geçirebileceklerini düşündükleri aşiretlerin organize bir birliktelikle İngilizleri alt edebilecekleri anlaşılmalı ki İngiltere bölgede ki aşiret liderleri ve şeyhlerin konumunu zayıflatma politikası yürütmeye karar vermişlerdi.

3.2. İmadiye İsyanı

Goyan Aşireti ile olan mücadeleden sonra, İngiltere bölgede konumunu güçlendirmek için harekete geçti. Nitekim İmadiye bu yerlerden en önemlilerinden biriydi. Dağlık bir bölge olan İmadiye, İngilizlere karşı herhangi bir Kürt saldırısında İngiliz kuvvetleri için oldukça zor bir bölge idi. Üstelik hava şartlarının olumsuzluğu ile birlikte, Süryani Yahudilerinin bölgedeki varlığı ve Kürt bölgelerinin Hıristiyan yönetimine verileceği söylentileri, İngilizlerin bölgedeki hakimiyetini zorlaştıran problemlerdendi. İki aşiret lideri Hacı Şaban ile Abdullatif arasındaki huzursuzluğun bölge üzerindeki istikrarı etkilemesi sebebiyle, bölgede bir İngiliz jandarma karakolunun kurulmasına karar verildi. Bu sebeple Albay Lechman tarafından Yüzbaşı Willey, İmadiye'ye siyasi memur olarak atandı. Jandarma ekibinde Yüzbaşı McDonold ile Çavuş R. Troop vardı (Jalil, 2017: s.65).

Ocak 1919 'da İngilizler askeri kuvvetlerinin bir kısmını İmadiye'nin 4 mil kadar yakınına çekince, İngiliz hakimiyet sahasına giren İmadiye'ye Yüzbaşı Willey'in Mart ayında atanmasından sonra, Haziran 1919'da İngilizler birliklerini İmadiye'nin batısındaki Suwara Tuka geçidine çektiler. Bu durum İmadiye'de meydana gelecek olaylar için tetikleyici bir unsur oldu. Esasen bölge halkını isyana sürükleyen bir çok neden vardı (Jwaideh, 2009: 295).

Yüzbaşı Willey'in bölgeye ilk gediği dönemlerde İmadiye'nin iki önemli ailesi arasında var olan kan davası yukarıda bahsedildiği gibi bölgede istikrarın sağlanmasına engel teşkil edecek nitelikteydi. Düzeni tehdit eden bu duruma müdahale etmek için harekete geçen Yüzbaşı Willey, bu durumu sonlandırmaları için iki ailenin de silahlarına el koyarak, onlardan mevcut durumu koruyacaklarına dair bir güvence parası almıştı. Jwaideh'e göre bu durum iki ailenin de Willey'e karşı hasımane duygular beslemesine neden olarak, onları İmadiye isyanında birleştirmişti (Jwaideh, 2009: 296-297).

İngilizler tarafından alınan bir takım idari tedbirler bölge halkını isyana sürükleyen argümanlar içeriyordu. İngilizler tarafından aşiretlerin gücünü ve etkinliğini azaltma amacıyla tasarlanan yerel jandarma kuvveti oluşturulması, aşiret liderleri tarafından hoşnutsuzluğa sebep oldu. Yerel jandarma kuvveti oluşturulması ile aşiretler hem insan kaybıyla karşı karşıya kalacak, hem de aşiretlerin çıkarlarıyla ters düşen hükümetin gücünü artırmış olacaktı. Aşiret reisleri tarafından sorun teşkil eden bir diğer unsur ise tarım alanında nakit ve tohum desteğinin aşiret reisleri aracılığıyla değil, doğrudan İngiliz yönetimi tarafından sağlanmasıydı. Bu da aşiret reislerini ticari anlamda zayıflatıyordu. Bir diğer sebep ise etkin bir biçimde vergi topluyor olmalarıydı. Bir diğer sebep ise geçmişte kendilerine birçok sıkıntı yaşatan Nasturilerin bölgeye geri dönmeleri üzerine

⁸ ATASE, İSH, K. 109 G. 96.

⁹ ATASE, İSH, K. 449 G. 52.

duydıkları korku ve endişeydi. Tüm bu bileşenler bölgede aşiret reislerinin isyan etmesi için yeterliydi (McDowal, 2004: 218-219; Jwaideh, 2009: 297-300).

İsyan 14 Temmuzda Hacı Latif liderliğinde halkın ve jandarmanın İmadiye siyasi memuru Willey'in evini kuşatıp Mcdonold ile Willey'i öldürmesiyle başladı. İngiliz kuvvetleri önceleri bu isyan üzerinde etkili olamadılarsa da, hızlı bir şekilde planlanan bir askeri harekât ile 1 Ağustos'ta Bamerni köyünü kuşatmışlardır. Bu harekâtta Kürtlerden 17 kişi ölmüş ve 9 kişi de yaralı olarak ele geçirilmişti. İsyancı liderlerden ikisi yakalanarak tutuklandı. Fakat isyancıların bir kısmı İngiliz kuvvetleri açısından tehlikeli olan tepelere çekildiler. İngiliz kuvvetleri Ser İmadiye ovasında Raşit Bey liderliğindeki 300 kişilik bir isyancı grup tarafından saldırıya uğradı. Fakat İngiliz kuvvetleri iki tabur Nasturi kuvveti yardımıyla ve uçakla isyancılara müdahale etmiş 25 ölü 35 yaralı ile onları yenilgiye uğratmıştı (Jalil, 2017: 66). Ser İmadiye ovası, etrafındaki tüm yerleşim alanlarıyla birlikte İngiliz kuvvetleri tarafından yok edildi. İngiliz subaylarını öldürmekten birinci derecede sorumlu iki aşiret reisi idam edildi. Bunun yanı sıra isyana karışmış Bervari aşireti de cezalandırıldı. 8 Ağustos'ta İmadiye ele geçirilerek bölge ileri gelenlerinden bir kısmı, küçük suçlara karışmaktan dolayı tutuklandılar (Jwaideh, 2009: 301-302). İmadiye bölgesi Ağustos ayının sonunda kontrol altına alındıysa da yaşananlar bu bölgedeki isyan dalgasının genişlemesine engel olamadı.

3.3. Zibar ve Barzan İsyancıları

İmadiye'deki isyanın kontrol altına alınmasından iki ay sonra Barzan ve Zibar bölgesinde bir isyan patlak verdi. Bu isyan Akra bölgesini sardı. Akra bölgesi Barzan ve Zibar aşiretleri arasındaki husumetten dolayı problemlili bir bölge olarak biliniyordu. Hem Barzan hem de Zibar Akra yönetim bölgesine düşüyordu. Bu iki aşiretin birbirleri ile münasebetlerini mümkün olduğunca kesmek için, Zibar reisi Faris'in Büyük Zap'ı geçerek Barzan topraklarına girmesi yasaklanmıştı (McDowal, 2004: 218).

İsyanı tetikleyen gelişme ise 1 Kasım'da Musul siyasi hakimi Bill ile Akra siyasi memuru Scott'un Bir Kapra bölgesini ziyaretiydi. Bu ziyaretin amacı bölgedeki yerel liderleri kontrol etmektir. İki Zibar reisi olan Faris Ağa ile Babakir Ağa İngilizler tarafından para cezasına çarptırıldı. Bu ceza Zibar ve Barzan aşiretini İngiliz düşmanlığı noktasında bir araya getirdi. Zibar reisleri İngilizlere karşı Barzan aşireti reisi Şeyh Ahmet'ten yardım istedi (Hay, 1921: 181; Ünal, 2018: 2324). Şeyh Ahmet yardım çağrısına kardeşi Molla Mustafa ile yirmi adamını göndererek karşılık verdi. Yaklaşık yüz kişilik bir kuvvetten oluşan isyancı grup iki İngiliz siyasi memuru Bill ve Scoott ile birlikte iki jandarma erini öldürdüler. Daha sonra bu iki aşiret Akra'ya girerek burayı yağmaladılar. 9 Kasım'da Revanduz bölgesinde bulunan Batas Siyasi memuru Yüzbaşı Kirk ve komutasındaki kuvvet Zibar ve Barzani aşiret reislerinin evlerini yakmışlardı. Fakat isyancılar İngiliz kuvvetlerinden kaçmış ve dağlara çekilmişlerdi (Ünal, 2018: 2325; McDowal, 2004: 218).

Musul Vilayeti'nin kuzey bölgesindeki bu karışıklıklar, İngiliz yetkililerinin gözünü korkutmuş benzeyordu. Bu bölgelere hükmedemeyeceklerini anladıklarından olsa gerek sınır bölgelerinin Akra olduğunu kabul edip Akra ve Zap arasındaki bölgeyi tutmaktan vazgeçtiler ve Revanduz'daki İngiliz ileri karakolu, kent güneybatısındaki Batas'a çekilmek zorunda kaldı. Böylelikle İngilizlerin bölgedeki kuzey sınırı Büyük Zap'ın sağ kıyısı ile, İmadiye ve Zibar'ı dışarıda kalacak biçimde, Akra ve Dohuk'tan geçiyordu (Bell, 2004: 144).

Tüm İngilizler ve ismi geçen aşiretler arasında yaşanan bu gelişmeler, Osmanlı makamları tarafından takip ediliyordu. Barzan ve Zibar aşiret reislerinin Kasım ayında Osmanlı Devleti'ne gönderdikleri mektupta İslam dini ve Devlet- Aliye'ye hizmet için ve İngilizleri bu bölgelerden çıkarmak için İngiliz Subaylarını öldürdüklerini belittiler. Ellerinde yeterli silah ve cephaneye destek verecek bir miktar asker gönderildiği takdirde, aşiretlerin mevcut sayısı ile İngilizlere karşı başarılı olacaklarını söylediler.¹⁰ Bu aşiretlerin İngilizlere karşı verdikleri mücadele Osmanlı makamlarınca takdire şayan olarak değerlendirilmiş yardım isteklerinin yerine getirilmesinin vatani ve dini bir görev olduğu dile getirilmiştir. Aşiretlerin yardım talebi üzerine, yardım için on birinci Fırka kumandanlığı görevlendirilmişti. Fırka mıntukasındaki Rus silahlarından ve cephaneden bir miktar verilmesi kararı 21 Kasım 1919 tarihli bir şifre ile fırka kumandanına bildirilmiştir.¹¹

Faris Ağa'nın Şemdinan kaymakamlığına gönderdikleri mektupta olayın nasıl cereyan ettiği anlatılmıştır.¹² "Musul siyasi hakimi ile Akra siyasi hakimi Akra karyesine geldiler. Din-i Muhammedinin ferahiyesi icra

¹⁰ ATASE, İSH-7, K: 347 G: 87

¹¹ ATASE, İSH-7, K: 347 G: 97; ATASE, İSH-7, K: 347 G: 106

¹² ATASE, İSH-7, K: 347 G: 92

edilmek üzere her iki hakim ile tercüman ve birkaç Nasturi jandarmasını katlettim. Bundan sonra Zibar aşireti ile beraber Akra şehrine hücum ettim.”

İngilizler ile Barzan ve Zibar aşiretleri arasındaki mücadelenin tafsilatını Osmanlı belgelerinden takip etmek mümkündür. Aralık 1919'da Cizre'de bulunan taburdan alınan bilgiye göre Barzan aşireti ile İngilizler arasında çıkan çatışmada 40 kişi aşiretten, 350 kişi İngilizlerden olmak üzere 390 kişi ölmüş, İngilizler Akra civarına çekilerek Musul'dan Akra ve Zibar'a sevkıyat yapmış, Bağdat'tan bir İngiliz taburu, Zaho'dan ise 300 kişi kadar Akra'ya göndermişlerdir.¹³ Daha sonra İngilizlerle birlikte Nasturi kuvvetlerinin ilerlemesi sonucu Barzan aşireti ve efradı Osmanlı hududu yakınlarına Şemdinan ve civarına çekilmişlerdir. Durum 11. Fırka kumandanlığı tarafından izlenmiştir.¹⁴

Anlaşılan o ki Barzan ve Zibar aşiretlerinin İngilizlerin bölgedeki varlığından duydukları rahatsızlıklar neticesinde giriştikleri ayaklanma hareketi başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

3.4. Surçi Aşireti İsyanı

Bölgede sular bir türlü durulmuyordu. Şeyh Mahmud isyanının İngiltere'nin prestij kaybı üzerindeki etkisi oldukça büyük olmuştu. Bölgede bir kaos hakimdi. İngiliz yönetiminden rahatsız olan bir diğer grup Surçi Aşireti idi. Nitekim bu yönetime karşı olan düşmanlıklarını Nisan 1920'de, Akra'ya gitmekte olan askeri bir konvoyu tuzağa düşürerek gün yüzüne çıkardılar. İngilizler bunun üzerine Surçilerin Musul'daki üç önemli yerleşim alanı olan Biju, Kelati ve Susnava'yı yakıp yıktılar, fakat isyancıları kimseyi yakalayamadılar(Jwaideh, 2009: 311). İsyana dalgası bu sefer de Revanduz ve Erbil'e yayılmıştı.

Revanduz bölgesinde İngiliz yönetimine karşı ayaklanan isim genç bir jandarma subayı olan Babil Ağa'nın oğlu Nuri Ağa idi. Nuri Ağa, yakalanarak tutuklandıysa da İngilizlerin elinden kurtularak kaçmıştı(Hay, 1921, 194). Nuri Bawil Ağa Ağustos ayında Revanduz boğazında Binbaşı Hay'a saldırdıktan sonra Zap'ı geçerek Surçilere sığınmıştı. Surçi liderlerinin de harekete katılmasıyla birlikte hareket büyük bir ivme kazanmış ve bu aşiret kuvvetleri 1 Eylül'de Harir'e saldırarak, Hutchison komutasındaki İngilizlerin Revanduz'dan Erbil'e çekilmesini sağlamışlardı. Bu hareket İngilizlerin bölgeden atılması için önemli bir adım ve Revanduz'un kontrolü Surçi Aşireti'ne geçti. Sıra Erbil'i ele geçirerek İngilizleri buradan da çıkarmaktı. Bu amaçla Akra'daki Surçi liderleri ile Hoşnavlar isyancıları katıldılar. Fakat, Surçilerin bir Süryani kampına saldırıları sonucunda aldıkları yenilgi sebebiyle, isyan hareketleri başarısızlıkla sonuçlandı(McDowal, 2004: 224; Jwaideh, 2009: 313).

4. Sonuç

Çıkan isyanlar İngilizlerin Musul ve çevresindeki hakimiyetinin zayıflamasına ve büyük bir prestij kaybına sebep oldu. İngilizler Musul'un yönetimi için başka adımlar atmaları gerektiğini anlamışlardı. Bir yandan Güneydoğu Anadolu'ya Binbaşı Noel'i görevlendirerek, Musul'un kuzey sınırındaki gelişmeleri kontrol altına alıp, aşiretleri kendi yanlarına çekmek için çalışırken, diğer yandan Irak'ın nasıl yönetileceği konusunda yeni fikirler etrafında planlar yapıyorlardı.

Yönetim sorununun nasıl çözüleceği yönünde Mart 1921'de Kahire'de Ortadoğu uzmanları ile bir konferans düzenlendi. Konferans sonucunda Irak'ın Emir Faysal'ın krallığında yönetilmesine karar verildi. Fakat bir süre sonra Irak'taki siyasal gelişmeler, İngilizler için can sıkıcı hale gelmeye başladı. Bu sebeple Irak'ta asıl hedefleri olan zenginlikleri kontrol altına alma yoluna gittiler. 1925'te yapılan anlaşmayla Musul'un petrolünü 75 yıllık süre ile İngiliz tekeline aldı. 1930 yılında Irak hükümeti ile yapılan anlaşma ile Irak'taki askeri ve siyasi gücünü de teminat altına aldıktan sonra, Irak 1932'de bağımsız oldu.

¹³ ATASE, İSH-7, K: 347 G: 115; ATASE, İSH-7, K: 347 G: 122

¹⁴ ATASE, İSH-7, K: 347 G: 117; ATASE, İSH-7, K: 347 G: 125

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

2. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Musul-Kerkük ile ilgili Arşiv Belgeleri (1525-1919). (1993). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

Yeğen, M. (2012). İngiliz Belgelerinde Kürdistan (1918-1958), Dipnot Yayınları, Ankara.

3. Araştırma ve İnceleme Eserler

Akbıyık, Y. (1990). *Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Alpargu, M., Özçelik, İ., Yavuz, N., (2003). *Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılap Tarihi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.

Bell, G. L. (2004). Mezopotamya'da 1915-920 Sivil Yönetimi, (Çev. Vedii İlmen), Yaba Yayınları, İstanbul.

Beyoğlu, S. (1996). "Milli Mücadele Başlarken Güneydoğu Anadolu (1919)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 11, S. 1, s. 125-135.

Duru, O. (2010). "İrak Kürt Muhalefet Hareketinde Uluslararası Boyut: 1918-1975 Arası Dönemin Analizi", *Alternatif Politika*, Özel Sayı I, s. 74-112.

Edmons, C. J. (2003). Kürtler, Türkler ve Araplar - Kuzeydoğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme (1919-1925), Avesta, İstanbul.

Ertürk, Y. (2007). *Milli Mücadele Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Yabancı Devletlerin Faaliyetleri (1918-1922)*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Eskander, S. (2000). "Britain's Policy in Southern Kurdistan: The Formation and the Termination of the First Kurdish Government, 1918-1919", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol 27, No 2, s. 139-163.

Göktaş, H. (1991). Kürtler II – Mehabad'tan 12 Eylül'e-, Alan Yayıncılık, İstanbul.

Hay, W. R. (1921). *Two Years Kurdistan: Experiences of a Political Officer 1918-1920*, Sidgwick & Jackson, London.

Jalil, H. M. (2017). *The British Administration of South Kurdistan and Local Responses, 1918-1932*, School of Historical Studies, Doktora Tezi, University of Leicester.

Jwaideh, W. (2009). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kaymaz, İ. Ş. (2011). "Britain's Policy toward Kurdistan at the End of the First World War", *Alternatives: Turkish Journal Of International Relations*, Vol. 10, No. 2-3, s. 79-103.

Kaymaz, İ. Ş. (2010). "Birinci Dünya Savaşı Sonunda Musul Vilayeti'nde İngiliz Yönetiminin Kurulması", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C. 5, S. 14, s. 104-149.

Kubal, A. Y. (2008). *Britanya İmparatorluğu'nun Irak Dış Politikası (1914-1932)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Mc Dowal, D. (2004). *Modern Kürt Tarihi, Modern Kürt Tarihi*, Çev. Neşenur Domaniç, Doruk Yayıncılık, Ankara.

Muhammad, A. H. (2013). "İraklı Kürtlerin Özerklikten De Facto Federalizme Geçiş Aşamaları (1918-2003)", *Hacettepe Üniversitesi CTAD*, Yıl 9, S. 18, s. 79-117.

Musul-Kerkük ile ilgili Arşiv Belgeleri (1525-1919). (1993). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

Okur, M. (2002). "Mondros Mütarekesi'nin Irak Ve Suriye Cephelelerinde Uygulanışında İngiltere'nin Yaklaşımı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 2, s. 229-246.

Okur, M., "Mütareke Döneminde İngilizlerin Türk Ordu Kumandanlarını Etkisizleştirme Girişimleri", s.475-476.

Öke, M. K. (1988). *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Öke, M. K. (1995). *Musul ve Kürdistan Sorunu (1918-1926)*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Rambout, L. (1978). *Kürdistan (1918- 1946)*, Komal Yayınları, İstanbul.

Sakin, S. (2009). "İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu'yu İşgal Arzusu ve Bölge Halkını Kışkırtma Faaliyetleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 27, s.265-278.

Sakin, S., Kapıcı, Z.(2013). "İngiltere, Nasturiler ve İç toprak Projesi (1919-922)", *History Studies*, Volume 5/5, , s. 207-224.

Selvi, H. (2010). "İngiltere'nin Musul Politikası Karşısında Osmanlı Devleti Ve Bölge Aşiretleri (1918-1920)", *Belleten*, C. LXXIV, 51, s.789-831.

Yeni ve Yakın Çağda Kürt Hareketi. (1991). Çev. S. Balkan. Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Doğa Bilimleri Enstitüsü ile Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü, Jina Nü Yayınları, Balıngözü.

- Şahin, İ., Şahin, C., Yüce, S. (2014). “Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 8, S. 15, s.105-132.
- Tansel, S. (1973). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Türkmen, Z. (2011). *Musul Meselesi- Askeri Yönden Çözüm Arayışları- (1922-1925)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Ural, S. (2007). “Mütareke Döneminde İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Politikası”, *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk yolu Dergisi*, S. 39, s. 426-463.
- Ünal, Ö. (2019). “Tarikat, İsyan Ve Siyaset Üçgeninde Ortadoğu'nun Asi Aşireti: Barzaniler”, *Journal Of Social & Humanities Sciences Research (Jshsr)*,5/25, 2018, s. 2319- 2331. Erişim Adresi http://www.jshsr.org/Makaleler/60914567_37_2018_5-25.ID615.%20%c3%9cNAL%20_2319-2331.pdf

Atase Arşivi

- İSH, K. 347 G. 92
İSH, K. 347 G. 117.
İSH, K. 101, G. 51.
İSH, K. 101, G. 62.
İSH, K. 109 G. 96.
İSH, K. 101, G. 51.
İSH, K. 101, G. 62.
İSH, K. 109 G. 96.
İSH, K. 23 G. 71.
İSH, K. 23, G. 100.
İSH, K. 345 G. 103.
İSH, K. 347 G. 106.
İSH, K. 347 G. 115.
İSH, K. 347 G. 122.
İSH, K. 347 G. 125.
İSH, K. 347 G. 87.
İSH, K. 347 G. 97.
İSH, K. 449 G. 52.
İSH, K. 48 G. 133.
İSH, K. 51 G. 18.

